

Examining the elements and details of context in the memory collection of 'The Foot That Remained'

Mahmoud Ranjbar^۱
Mahtab Asadi^۲

۱. Introduction

Context is a set of elements and details of field, place and time that determines the conditions for the production and reproduction of meaning in a literary work. The analysis of the effects of resistance memoirs with linguistic and metalanguage features involved in creating meaning indicates the quality of the reciprocal relationship between language and discourse, as well as the relationship between narrative characters. The study of how meaning is transmitted as knowledge in cognitive linguistics has been considered as contextualism. Contextualism is a part of cognitive linguistics in contrast with reproductive linguistics, and is influenced by the hypotheses of Edward Sapir and his colleague Benjamin Li Wurf about linguistic relativity (linguistic relativity hypothesis) based on cultural diversity, and is also influenced by cognitive psychology, with a similar approach to the functional approach (see: kamri, 2011, 42).

In the last five decades, functional and semantic linguists have identified a set of details and elements in organized texts that include context, subject, situation, time, and place. They call this set of details and elements context. In fact, 'context' is a set of conditions, in which the text and paratext have been produced.

۲. Research method

^۱ Associate professor Persian language and literature, University of Guilan (corresponding author). Email: mranjbar@guilan.ac.ir

^۲ M.A. Graduate of Persian language and literature, University of Guilan.

In this paper, with a descriptive analytical method, we have tried to examine the most important linguistic and metalinguistic (paralinguistic) factors in the function of multiple layers of elements and context details in creating and reproducing meaning in the memoir *The Foot That Remained*. The purpose of this study is to show the quality, unity or dispersion of the meaning of the work at the time of occurrence, production and reproduction of events from a linguistic-cognitive perspective.

3. Discussion

The new critique has received the terms 'context' and "context analysis" from cognitive and functional linguistics, in the last two decades. Morkeriger (1956) first used it in the sense of the aesthetic experience of the literary work as a completely complex, self-reliant and unique world (Ghasem nejad, 1997, 192). This approach found a prominent place in poetry and the separation of poetry from prose, so that phonetic ideas, order of images, the effect of vowels and consonants in the verbal context and meanings are induced, and textual references refer to the non-verbal context of poetry. (Volk, 2004, 500).

One of the most important reasons for paying attention to context in literary works is the distinguishing feature of literary language from everyday language. In fact, "words are motionless in the context of everyday language and cannot transcend our perception of things, but art seeks to convey the sense of things as they are perceived; not as they are known" (Bertens, 2008, 45). In fact, discourse and anthropological studies can be achieved from within the context of a work, because language communicates fluidly and dynamically between itself and the context to create text in accordance with the linguistic context and the properties of that context. Because the text does not only have a meaning and is not just a means of transmitting meaning (Mohajer& Nabavi, 1997, 27).

The study of interpersonal, sociological, and historical elements in the West is an interdisciplinary approach that has developed since the second decade of the nineteenth century. In the Islamic world, the debate over how to create the interaction of words for communication has been of particular importance too.

Context works as a dynamic element in relation to antecedent and precedent elements to produce meaning. The set of context-building

elements, including verbal, cultural, and referential background, is placed in an environment called the context (Fowler, 2016, 155).

3. Result

By studying the context of *The foot That Remained* collection of memories, it became clear that the study of meaning in the text is related to recognizing the quality of the elements that make up the text. This connection is a good way to better understand the literary capacities of a work. By identifying the linguistic and situational context of the collection, the way meaning in the two parts of the war and captivity was produced and reproduced was shown. Hosseinipour has brought the intertwined elements of context in interaction with each other to an end of suspending meaning at the time of text production. In this work, the author, using his linguistic creativity, while using linguistic context, has also used situational contexts in the appropriate setting. By creating an atmosphere created by the linguistic and situational context of the work, he created a kind of framing so that the reader would be in the position of narration along with him, and in this way, his understanding of meaning would be more accurate.

By using cultural and situational context, Hosseinipour has considered concrete elements outside the text in his narrative. This method allows the linguistic context to show a new understanding of the world around the front and the narrator during captivity, in communication with and accompany of the elements before and after it. In some cases, he uses linguistic knowledge to move some grammatical elements against the rules of language to help highlight a certain part of the text. Part of the linguistic and external references of this work include codes and signs of concrete subjects and refers to matters that are out of the immediate context of speech in time and place. One of the most central concrete issues in the situational contexts of this work is manifested in the dual confrontations of good and evil. In some cases, this confrontation is manifested in the form of verbal satire and in others in the form of myth. The narrator creates a situation that brings the narrative closer to reality by going back and forth between the sub-narrative of the signifier in the socio-cultural context, as well as explaining its position and interactions with it.

Keywords: context, cognitive linguistics, The foot that remained, Memoir, Meaning

references [In Persian]:

- Alaei, M. (2006). *More passionate voices, poetry criticism*. Tehran: Akhtaran.
- Anousheh, H. (2002). *Literary dictionary*. Tehran: Ministry of Guidance Publishing Organization.
- Bertens, J. (2008). *Fundamentals of literary theory* (M. Abolghasemi, Trans). Tehran: Mahi.
- Clever, unobtrusive (2011). Discourse semantic approach to wireless conversations in Ramadan operations. In A. Kamri (Ed.), *a Collection of Letters*. Tehran: Soreh Mehr.
- Dad, S. (2013). *Dictionary of literary terms* (6th ed.). Tehran: Morvarid.
- Ebadian, M. (2008). *A study of the elements of Iranian fiction* (H. Haddad, Rev.). Tehran: Soreh Mehr.
- Elahiyan, L. (2012). Investigating the importance of context in literary research. *Quarterly Journal of Literary Research*, 9 (36-37), 35-49
- Fowler, R. (2015). *Style and language in literary criticism* (M. Musharraf, Trans.). Tehran: Sokhan Publishing.
- Ghasem Nejad, A. (1997). *Fiction, encyclopedia of Persian literature* (H. Anousheh, Rev.). Tehran: Printing and Publishing Organization.
- Hosseini, N. (2014). *The foot that remains, The diaries of Seyyed Nasser Hosseini pour from the secret prisons of Iraq* (47th ed.). Tehran: Soreh Mehr.
- Kamri, A. (2004). *Remembering memory: An introduction to Persian memoirs and memory writing in the history of Iran* (Vol. 1). Tehran: Surah Mehr.
- Kamri, A. (2011). *Namavard, twenty articles and discourses on the semiotic studies of war/ holy defense*. Tehran: Soreh Mehr.
- Milner, A., & Browitt, J. (2006). *An introduction to cultural theories* (H. Mohammadi, Trans.). Tehran: Phoenix.
- Modarressi, F. (2011). *Descriptive culture of literary criticism and theories*. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Mohajer, M., & Nabavi, M. (2006). *Towards the linguistics of poetry, afunctional approach*. Nahran: Markaz Publishing.
- Palmer, R. F. (2002). *A new look at semantics* (K. Safavi, Trans.). Tehran: Publication Center.
- Safavi, S. (2000). *An introduction to Semantics*. Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Art.

- Safavi, S. (2014). *Familiarity with the semiotics of literature*. Tehran: scientific.
- Sasani, F. (2008). *Memory and discourse of war*. Tehran: Soreh Mehr.
- Sasani, F. (2010). The effect of textual context on the meaning of the text. *Al-Zahra University Linguistics Research Quarterly Journal*, 2 (3), 109-124.
- Shamisa, S. (2002). *Expression and meanings*. Tehran: Ferdows.
- Wolck, R. (2004). *History of new criticism* (Vol. 5). (S. Arbab Shirani, Trans.). Tehran: Niloufar.
- Yool, G. (2016) *Pragmatics* (M. Amouzadeh, & M. Tavangar, Trans.). Tehran: Samt.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

بررسی عناصر و جزئیات بافت در مجموعه خاطره «پایی که جا ماند»

(علمی-پژوهشی)

محمود رنجبر^۱

مهتاب اسدی^۲

چکیده

بافت، مجموعه عناصر و جزئیاتی از زمینه، مکان و زمان است که شرایط تولید و بازتولید معنا را در یک اثر ادبی مشخص می‌کند. تحلیل آثار خاطره‌نویسی پایداری با مختصه‌های زبان‌شناختی و فرازبانی دخیل در خلق معنا بیانگر کیفیت ارتباط دو سویه زبان و گفت‌وگو، همچنین ارتباط بین شخصیت‌های روایت است.

در این جستار با روشی تحلیلی توصیفی تلاش کرده‌ایم تا مهم‌ترین عوامل زبانی و فرازبانی (پیرزبانی) در کارکرد لایه‌های متعدد از عناصر و جزئیات بافت در خلق و بازتولید معنا را در مجموعه خاطرات «پایی که جا ماند» مورد بررسی قرار دهیم. هدف از این پژوهش نشان دادن کیفیت وحدت یا پراکندگی معنای اثر در زمان وقوع، تولید و بازتولید رویدادها از منظر زبان‌شناسی شناختی است. نتایج نشان می‌دهد راوی اثر ضمن تثبیت زمان و مکان روایی با کاربرد مجموعه‌ای از عناصر زبانی و فرازبانی بافت، نظیر اشارات، عبارات کنایی، استعاره‌های هم‌چنین و جوه فرازبانی بافت فرهنگی و بافت موقعیت، زمینه را برای نزدیک شدن مخاطب به امر واقع پدید آورد.

واژه‌های کلیدی: بافت، زبان‌شناسی شناختی، پایی که جا ماند، خاطره نویسی، معنا

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه گیلان. (نویسنده مسئول): mranjbar@guilan.ac.ir

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه گیلان

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷-۰۴-۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۹-۰۴-۲۸

۱- مقدمه

زبان به عنوان مهم ترین ابزار ارتباطی یکی از بزرگ ترین دغدغه های گوینده نیز به شمار می رود. توانمندی زبان در انتقال و فرایند فهم قطعی معنا در «بیناکنش عواملی چون متن، ذهنیت خواننده یا شنونده، بافت متنی، بافت موقعیتی و بافت فرهنگی و اجتماعی هر بار تولید و درک می شود.» (ساسانی، ۱۳۸۹: ۱۰۹)

بررسی چگونگی انتقال معنا به صورت دانشی در زبان شناسی شناختی با عنوان بافت گرایی (contextualism) مورد توجه قرار گرفته است. بافت گرایی جزوی از دانش زبان شناسی شناختی در برابر زبان شناسی زایشی و متأثر از فرضیه های ادوارد ساپیر و همکارش بنجامین. لی. ورف در باره نسبیّت زبانی (Linguistic Relativity Hypothesis) بر پایه تنوع های فرهنگی و نیز متأثر از روان شناسی شناختی و با رویکردی مشابه رویکرد نقش گرا بود (ر.ک: کمری، ۱۳۹۰: ۴۲).

در پنج دهه اخیر زبان شناسان نقش گرا و معنی شناختی زبان، مجموعه جزئیات و عناصری را در متون سامان یافته شناسایی می کنند که شامل زمینه، موضوع، موقعیت، زمان و مکان است. آن ها به مجموعه این جزئیات و عناصر، بافت یا زمینه (Context) می گویند. در واقع «بافت» مجموعه شرایط و قراینی است که متن یا پیرامتن در آن وجود داشته یا در آن شرایط تولید شده است. در حوزه نقد ادبی، بافت «مجموعه عناصر و جزئیات تشکیل دهنده شعر و متن، جدا از موضوع و درون مایه اطلاق می گردد» (مدرسی، ۱۳۹۰: ۵۷). به دیگر سخن، عناصری که بعد از تفکیک فکر و موضوع باقی می ماند، بافت آن را می آفرینند. این بافت زمینه ای است «که تردید ما را در مورد معنای یک نشانه یا نظامی از نشانه ها برطرف می سازد.» (صفوی، ۱۳۹۳: ۸۵)

از نظر زبان شناسان نقش گرا مطالعه معنی بدون در نظر گرفتن محیطی که کلام در آن آفریده شده ناممکن است؛ زیرا درک کلیت متن با دریافت بافت محقق می شود. (الهیان، ۱۳۹۱: ۳۷) در واقع بافت برای پدید آوردن معنا و ایجاد لحن در گفتگوی مدام با عناصر متنی پیش و پس از خود است. به عنوان مثال سید ناصر حسینی پور (۱۳۹۳) در

نخستین صفحه کتاب خاطرات خود با عنوان «پایی که جا ماند»، مجموعه خاطره‌اش را به گروه‌بان عراقی تقدیم می‌کند:

«تقدیم به گروه‌بان عراقی ولید فرحان سر نگهبان اردوگاه تکریت عراق، نمی‌دانم شاید در جنگ اول خلیج فارس توسط بوش پدر کشته شده باشد.» (حسینی پور، ۱۳۹۳: ۵)

معنای این جملات در بادی امر مشخص نیست، اما با هم‌نشینی جملات پس از آن، معنای عبارت «کنایه آمیز» نویسنده مشخص می‌شود و نشان می‌دهد که چگونه متن به عنوان یک «طیف» (Spectrum) به انسجام در خلق معنای ضمنی کمک می‌کند. بنابراین وقتی در صفحات بعدی با «ولید فرحان» آشنا می‌شویم، معنای عبارت تقدیم‌نامه راوی با لبخندی تلخ برای خواننده بازتولید می‌شود:

«بیرون آمدم ولید از خدا خواسته سی ضربه کابل به هر دو دستم زد. هرچقدر حکیم خلفیان از ولید خواهش کرد مرا نزنند، فایده‌ای نداشت. با کابل برق به دست‌هایم کوبید (همان: ۳۶۹). ... مرا بیرون کمپ بردند ولید که عصبانی بود، چشم توی چشمم دوخت.. یک‌تکه کابل برق به طول حدود یک و نیم متر را به فاصله دور پرت کرد، دستور داد دستم را از پشت ببندند. وقتی ماجد دست‌هایم را بست، گفت: برو کابل رو با دوندونات بردار بیار اینجا.. [یک‌پایم قطع بود] ناخن‌هایم در گوشت فرو رفته بود، نمی‌توانستم روی یک‌پایم بپریم... با هر سختی بود خود را به کابل رساندم... دراز کشیدم و کابل را با دهانم برداشتم. کابل از دهانم می‌افتاد، مجبور بودم دوباره روی زمین دراز بکشم کابل را با دندان بردارم و کنار ولید حاضر شوم، کابل را که جلوی ولید انداختم، ولید برای آنکه حرصم را در آورده باشد، دوباره می‌گفت تکرار کن! بیش از ده بار این کار تکرار شد.» (همان: ۴۳۵)

صحنه‌های متعددی از آزار سادیسمی «ولید فرحان» نشان می‌دهد که «حسینی پور» در بافت کلی اثری که روایت می‌کند، آن همه آزار او را با لبخندی طعنه‌آمیز پاسخ می‌دهد.

مقاله حاضر مجموعه خاطره «پایی که جا ماند» را از نظر عوامل پدیدآورنده متن و زمینه‌های تسهیل خوانش و معنای آن بررسی می‌کند. در این مجموعه شگردهایی وجود دارد که موجب می‌شود اثر در نظام کنش‌پذیری عناصر بینافردی، بینادهنی، جامعه‌شناختی و تاریخی از وحدت و یکپارچگی برخوردار گردد. همچنین از طریق نظام یاد شده کیفیت ایجاد لحن در گفتگوی مدام با عناصر متنی پیش و پس از خود نمایان می‌شود.

۱-۲- پیشینه تحقیق

در زمینه بررسی‌های معناشناختی، آثار مختلفی بر پایه دیدگاه زبانشناسی شناختی نگاشته شده است. از این میان می‌توان به اثر حامد ابوزید (۱۳۸۰) با عنوان معنای متن پژوهشی در علوم قرآن اشاره کرد. ساسانی (۱۳۸۱) در رساله دکتری خود عوامل مؤثر بر تفسیر و فهم متن را بررسی کرده است. لیلا الهیان (۱۳۹۱) در مقاله‌ای اهمیت بافت در پژوهش‌های ادبی را مورد توجه قرار داده است. در زمینه کتاب خاطره مورد بررسی نیز فرشاد سلیمی-نژاد (۱۳۹۳) در پایان‌نامه خود به بررسی و تحلیل بن‌مایه‌های فکری در خاطره‌نویسی دفاع مقدس پرداخته است. وی در این اثر به آثاری نظیر «دا، دخترشینا، لشکر خوبان و پایی که جا ماند» توجه نشان داده است. در حوزه بررسی‌های زبانشناسی شناختی با استناد به خاطرات پایداری پژوهش مجزایی انجام نشده است و مقاله حاضر نخستین تحقیقی خواهد بود که با این رویکرد تدوین شده است.

۱-۳- سوالات تحقیق

مهمترین مسئله در خوانش چنین متونی بر مبنای زبانشناسی شناختی آن است که هر متنی بافت مشخص خود را دارد. آیا این بافت در مواجهه با متن در تولید معنا به کمک گوینده و خواننده می‌آید؟ آیا می‌توان در نتیجه درک دلالت‌های الفاظ در کشاکش بافت نویسنده و ذهن خواننده (پیش‌فهم‌ها، دانش پس‌زمینه) ارتباط برقرار کرد؟ چه عناصری در بازتولید معنی به کمک خواننده می‌آید؟ چه قابلیت‌هایی برای مفاهمه در برتری و شاخص بودن مجموعه خاطره نقش دارد؟ به نظر می‌رسد بررسی کیفیت و سازوکار آثار برجسته ادبی می‌تواند الگویی مناسب برای نشان دادن ظرفیت‌های ایجاد معنا و انسجام

درونی متن باشد. در این پژوهش تلاش می‌کنیم با استناد به مجموعه خاطرات یاد شده به بخشی از این پرسش‌ها پاسخ دهیم.

۱-۴- ضرورت بحث

در این پژوهش تلاش داریم تا عوامل پدیدآورنده معنای متن را در اثری شاخص از حوزه خاطره‌نویسی دفاع مقدس نشان دهیم. با توجه به استقبال خوب مخاطبان از مجموعه خاطره «پایی که جا ماند»^۳ برآنیم تا لوازم، زمینه‌ها و عناصر مفید در تولید وحدت و یکپارچگی برای تسهیل در خوانش و معنای آن را بررسی نماییم. همچنین با توجه به زیر بخش‌های بافت عناصر درون زبانی و برون زبانی شامل عناصر فرهنگی و اجتماعی آن را نیز نشان خواهیم داد.

۱-۵- معرفی اجمالی اثر

نویسنده کتاب «پایی که جا ماند» در عنوان خاطرات خود نوشته است: «یادداشت‌های روزانه سید ناصر حسینی‌پور از زندان‌های مخفی عراق» وی در شانزده سالگی در منطقه جزیره مجنون به عنوان راهنمای گردان ویژه شهدا و دیده‌بان خدمت می‌کرد. در روزهای آغازین تیر سال ۶۷ طی تک عراق و پس از مجروحیت شدید به اسارت درمی‌آید. در مقدمه کتاب می‌نویسد: از همان روزهای اول اسارت سعی کردم دیده‌بان اتفاقات و حوادث ماندگار و درس آموز اسارت باشم. دیگر نیازی به دوربین و دکل نبود... خاطرات و اتفاق‌های جالب را ثبت می‌کردم. این تاریخ‌ها و کدها را روی زرورق سیگار، کاغذ سیمان و یا حاشیه روزنامه‌های عراق می‌نوشتم و در لوله عصایم جاسازی می‌کردم... روزهای آخر اسارت، شهریور ۱۳۶۹ در بیمارستان ۱۷ تموز در حبانیه این فرصت پیش آمد تا روز نوشته‌هایم را در این دفترچه کوچک جیبی پاک‌نویس کنم و موقع آزادی دفترچه را بین بانداژ پای مجروحم به ایران آوردم. یک دفترچه بیست برگی کوچک که سرگذشت خودم و دوستانم بود.

(همان: ۱۱-۱۲)

۲- بحث

نقد جدید، اصطلاح «بافت» و «تحلیل بافت»^۱ را در دو دهه اخیر از زبان‌شناسی شناختی و نقش‌گرا دریافت کرد. این اصطلاح ابتدا در هنرهای تجسمی کاربرد داشت.

مور کریگر (۱۹۵۶م) نخستین بار آن را در معنای تجربه زیباشناختی از اثر ادبی به مثابه دنیایی-کاملاً پیچیده متکی به خود و منحصر به فرد به کار برد. (قاسم‌نژاد، ۱۳۷۶: ۱۹۲) این رویکرد در شعرشناسی و تفکیک شعر از نثر جایگاهی ممتاز پیدا کرد، به گونه‌ای که انگاره‌های آوایی، ترتیب تصویرها، تأثیر مصوت‌ها و صامت‌ها در بافت لفظی و معانی القا شده و ارجاعات متنی به بافت غیر لفظی شعر ارجاع داده می‌شدند. (ولک، ۱۳۸۳: ۵۰۰)

یکی از مهمترین دلایل توجه به بافت در آثار ادبی، وجه ممیزه زبان ادبی از زبان روزمره است. در واقع «کلمات در بافت زبان روزمره بی‌حرک و بی‌جان هستند و نمی‌توانند ادراک ما از چیزها را به فراتر از خود برسانند، اما هنر بر آن است که حس چیزها را آن‌گونه که ادراک می‌شوند، منتقل کند؛ نه آن‌گونه که شناخته شده‌اند.» (برتنس، ۱۳۸۷: ۴۵) در واقع، از درون چارچوب بافت یک اثر می‌توان به مطالعات گفتمانی و انسان‌شناختی دست یافت؛ زیرا زبان به شکلی سیال و پویا میان خود و بافت ارتباط برقرار می‌کند تا به تناسب بافتی که زبان در آن جاری می‌شود و با توجه به ویژگی‌های مترتب بر آن بافت، متن آفرینی کند. چرا که متن، صرفاً واجد معنا و وسیله انتقال معنا نیست. (مهاجر، نبوی، ۱۳۷۶: ۲۷)

عواملی که متن را پدید می‌آورند و زمینه را برای تسهیل خوانش و معنای آن فراهم می‌کنند، در نظامی زبانی قرار می‌گیرند که در مجموع گفتمان (discourse) را پدید می‌آورند. در این نظام، کنش‌پذیری عناصر بینافردی، بینادهنی، جامعه‌شناختی و تاریخی وحدت و یکپارچگی اثر را در محور بافت نشان می‌دهند.^۲

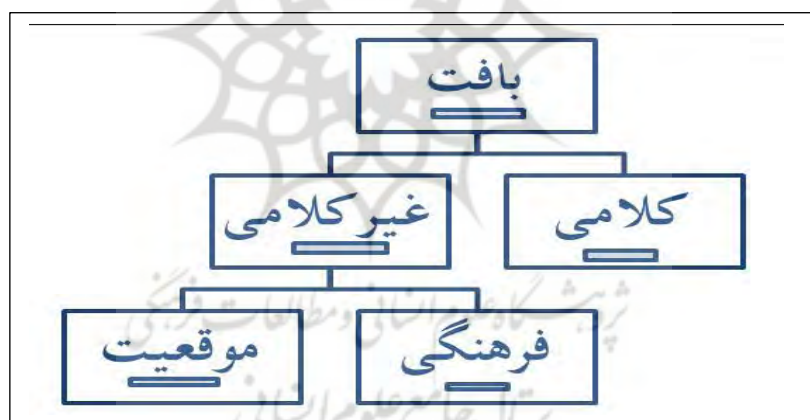
بررسی عناصر بینافردی، جامعه‌شناختی و تاریخی در غرب رویکردی بینارشته‌ای است که از دهه دوم قرن نوزدهم رشد یافت. در جهان اسلام نیز بحث پیرامون تدقیق در چگونگی ایجاد کنش و کنش‌پذیری واژگان برای مفاهمه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. بلاغیون مسلمان از سال‌های نخستین ظهور اسلام برای فهم قرآن به ویژه وجوه تأویلی و

رمزی آن در آثار خود از واژگانی نظیر اسباب، شأن نزول، مقام و جای در تفاسیر قران سخن گفته‌اند. (ر.ک: شمیسا، ۱۳۸۱:۱۱۳) مفهوم «اقتضای حال» که متأثر از متون یونانی در بلاغت اسلامی شکل گرفت، شباهت زیادی به مفهوم بافت در مطالعات جدید دارد. (یول، ۱۳۹۵:۱۵)

بافت به عنوان عنصری پویا در ارتباط با عناصر پسینی و پیشینی خود برای تولید معنا کارساز است. مجموعه عناصر بافت ساز شامل زمینه گفتاری، زمینه فرهنگی و زمینه ارجاعی در محیطی قرار می‌گیرد که به آن زمینه (context) گفته می‌شود (فاولر، ۱۳۹۵:۱۵۵). بافت به دو نوع تقسیم می‌شود:

۲-۱- بافت کلامی و بافت غیر کلامی

بافت در همنشینی واژگان و بازتولید کنندگی از نظر ارجاع به دو نوع بافت کلامی^۳ (Linguistic) و بافت غیر کلامی (Fituational) تقسیم می‌شود (ساسانی، ۱۳۸۹:۱۱۲).

۲-۱-۱- بافت کلامی

در بافت کلامی هیچ مفهوم و عنصری برون زبانی و انضمامی به چارچوب زبانی که جمله یا عبارت در آن شکل گرفته وارد نمی‌شود. ارجاعات بافت کلامی داده‌هایی در چارچوب درون زبان است، بنابراین معنای جمله یا عبارت در چنین بافتی وابسته به عبارت‌های قبل و بعد خود است.

۲-۱-۲- بافت غیر کلامی

در بافت غیر کلامی نویسنده (گوینده) به عناصر انضمامی خارج از متن توجه دارد. در واقع بافت غیر کلامی از دو بخش مرتبط به هم تشکیل شده است، نخست بافت فرهنگی و دیگری بافت موقعیت. بافت کلامی در تعامل با عناصر پیش و پس خود متن را پدید می‌آورد؛ اما بافت غیر کلامی با تعلیق در معنای درون متنی، هویت برون متنی را پیش می‌کشد که در استمرار بافت نظام‌مند و شبکه‌ای متن انعکاس ندارد.

به عنوان مثال در بسیاری از توصیفات که صرفاً از جزئیات فیزیکی افراد در داستان‌نویسی یا خاطره‌نویسی صورت می‌گیرد، ارتباط همنشینی از منظر معناشناختی وجود ندارد؛ زیرا نمی‌توان آن را در اجزای دیگر آن گفتمان جستجو کرد؛ در حالی که چنین توصیفات عمده‌تاً باید بر اساس بافت غیر کلامی به امری درون یا بیرون از متن اشاره کند. به عنوان نمونه در مجموعه «خاطره پایی که جا ماند»، توصیف فیزیک شخصیتی که راوی می‌بیند در هیچیک از محورهای بعد و قبل از متن معنا ندارد:

«بهم گفت: او علی هاشمی ست. اندامی لاغر، صورت سبزه، چشمانی درشت و نافذ، محاسن

زیبا و سیمایی دوست‌داشتنی داشت، لباس کره‌ای پوشیده بود.» (حسینی‌پور: ۱۳۹۱: ۱۶۵)

از سوی دیگر عبارت بالا با هیچ یک از ارجاعات درون متن ارتباط ندارد و به خودی خود نمی‌تواند معنا یا وضعیتی خاص را نشان دهد، مگر آنکه در بافت کلامی قرار گیرد. راوی در ادامه محور نخست با توصیفی دیگر بر ابهام در تولید معنا می‌افزاید:

«وقتی مستوفی زاده گفت او فرمانده سپاه ششم امام جعفر صادق^(ع) است، تعجب کردم که چرا در جبهه دمپایی پوشیده است. (همان: ۱۶۵) راوی در حین توصیف صحنه نبرد به گزاره‌ای می‌پردازد که ظاهراً در محور همنشینی روایت فاقد هماهنگی است و موجب گسست می‌شود، اما وی با کاربرد چنین ساختار پدید آمده در زبان تلاش می‌کند درکی تازه از جهان پیرامونی جبهه را نشان دهد. البته باید در نظر داشت که «معنای یک عبارت زبانی نمی‌تواند به ویژگی عینی موقعیت وصف شده تقلیل یابد؛ بلکه چیزی که به همان میزان در معنای زبانی اهمیت دارد، این است که مفهوم ساز چه روشی را برمی‌گزیند تا موقعیتی را تعبیر کند و آن را برای مقاصد بیانی به تصویر کشد.» (زیرک، ۱۳۹۰: ۲۲۱)

در نتیجه بافت غیر کلامی وضعیت یا «شرایطی است که کنش زبانی در آن رخ می‌دهد و تحت تأثیر آن تعبیر و تفسیر می‌شود.» (داد، ۱۳۹۲: ۷۱)

۲-۲- بافت خرد و کلان

اغلب زبان‌شناسان شناختی تعبیری دیگر از بافت کلامی و غیر کلامی دارند. آن‌ها به دلیل دوری و نزدیکی عوامل بافت‌ساز، دو نوع بافت خرد و کلان را در نظر گرفته‌اند: بافت خرد، بافتی است که به زمان و مکان محدود و بالفصل یک متن است که سخن در درون آن جای دارد؛ اما بافت کلان شامل عوامل پیرامونی، زمان و مکان فراگیر و دورتری است که در اطراف هر ارتباطی قرار می‌گیرد. (ساسانی، ۱۳۸۹: ۱۱۱) این عوامل عبارتند از: عوامل جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و تفکیک بین مشخصه‌های دور و نزدیک که ما را قادر می‌سازد تا تأثیر بافت را بر معنای زبان‌شناسی توصیف کنیم. باید یادآور شد مشخص کردن این امر کاملاً امکان‌پذیر نیست؛ چرا که بافت وضعی، خصوصیتی فرازبانی دارد و این، محل تلاقی و ارتباط دو سویه زبان و جهان است. (ر.ک: داد، ۱۳۹۲: ۷۱) در این تعبیر بافت زبانی همان «بافت متنی» است که عنصر زبانی، در چارچوب متنی خاص قرار گرفته است. این بافت از نشانه‌ها و جملاتی تشکیل می‌شود که در یک متن به کار رفته‌اند. این نشانه‌های زبانی، در تفسیر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و به اصطلاح، رابطه «هم‌متنی» دارند.

۲-۳- تحلیل بافتاری متن

همان‌گونه که پیش از این گفته شد در تحلیل بافتاری از دو نوع بافت کلامی و بافت غیر کلامی سخن به میان آمده است. در بافت کلامی خواننده در برهم کنش واژگان و جملات برای تولید معنای ضمنی از چرخه استقرایی درون متن بهره می‌گیرد. در این صورت هیچ داده‌ای برون زبانی در معنازایی دخیل نیست و معنا لزوماً در چارچوب درون زبان شکل می‌گیرد.

۲-۴- بافت کلامی اثر

در مجموعه خاطرات «پایی که جا ماند» بافت کلامی با برجستگی‌های واژگانی به چشم می‌آید. بافت واژگان در این مجموعه با کارکرد مناسب فعل از موقعیت اکنون حادثه و جهان ممکن به آینده پرتاب می‌شود. در واقع ارجاعات نویسنده با درون‌متنی که روایت می‌کند صورت می‌گیرد. به عنوان مثال: راوی شهادت یکی از یارانش را با کاربرد جمله در **متن ۱** «پیران از کسانی بود که باید می‌رفت» و الفاظ: «مرور، فشرد، درآمدن اشک، سوختن، یتیم شدن» به آینده همان متن متصل می‌کند؛ به عبارتی، راوی از دل این روایت در اکنون صرفاً گزارشی آن نمانده است؛ بلکه ضمن بیان روایت، مخاطب را به آینده حواله می‌دهد. در بافت کلامی عنصر هم‌نشینی کاربردی گسترده دارد؛ اما از منظر عناصر روایی نیز می‌توان نوعی حس تعلیق را در آن نشان داد؛ بنابراین، وقتی راوی می‌گوید: «پیران از کسانی بود که باید می‌رفت»، خواننده منتظر است علت این رفتن (شهادت) را بداند.

در بررسی بافت کلامی متن گاهی معرفی برخی وقایع سخت‌تر از برخی دیگر است و اصطلاحاً «چگالی» آن بیشتر است که برای آن آستانه‌ای وجود دارد هرگاه از آن حد چگالی تجربه عبور کند به آن «ضایعه یا ضایعه‌بار» گویند. (ساسانی، ۱۳۸۷: ۶۵) در زیر عناصر واژگانی بخشی از متن این اثر و چگونگی معنا بخشی آن آمده است:

متن ۱: حسینی پور در توصیف شهادت شخصی با نام «پیران» می‌نویسد: «پیران از کسانی بود که باید می‌رفت ... وقتی خاطراتش برایم مرور می‌شد، بغضی گلویم را فشرد و اشکم درآمد. دلم برای خدیجه یک‌ساله، یاسر سه‌ساله و اعظم شش‌ساله‌اش می‌سوخت. پیران سرپرستی فرزندان برادر شهیدش را هم برعهده داشت. از امروز فرزندان او و برادرش مثل خیلی از فرزندان قهرمانان جنگ یتیم می‌شدند» (حسینی پور، ۱۳۹۳: ۴۶-۴۷)

عناصر واژگانی متن ۱ از چگالی رفتن به عبور از آستانه زمان روایت به زمان آینده ارجاع داده می‌شود. ارجاع گذشته‌نگر (سرپرستی فرزندان برادر) و آینده‌نگر (یتیم شدن فرزندان) چگالی معنای «رفتن» را عمیق می‌سازد.

نویسنده در بسیاری از صفحات کتاب با بهره‌گیری از دانش زبانی خود با جابجایی بعضی عناصر که به لحاظ دستوری یا قواعد متنی جابجایی آن لزومی ندارد، به برجستگی بیشتر

بخش معینی از متن کمک می‌کند. (ر.ک: صفوی، ۱۳۷۹:۱۶۷) از دیگر متن‌های این مجموعه که همین نوع بافت در آن خودنمایی می‌کند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

متن ۲: راوی صحنه اسیر شدن خود را توصیف می‌کند: «[سرباز عراقی] با تکرار لاتنحرک، سعی داشت به من بفهماند دست‌هایم را بالای سرم ببرم. وقتی دست‌هایم را بالا بردم سخت و دردآور بود». (همان: ۶۵)

متن ۳ را ناشر کتاب نوشته است. پیش فهم خواننده از معنا در این متن با ارجاع آن به جلد و نام نویسنده صورت می‌گیرد. در این متن آمده است:

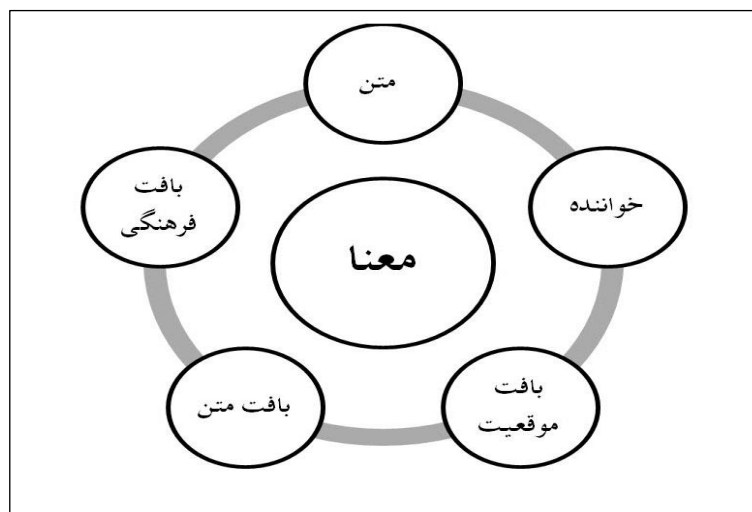
متن ۳: همه شانزده سالگی اش را جلوی آتش می‌برد (همان: ۹).

ضمیر «ش» به قابی بیرونی یا مرجع بیرونی برمی‌گردد.

در مقابل چنین عبارتهایی پیش فهم خواننده به ارجاع درون متن بر می‌گردد. نمونه دیگری از چنین بافتاری در متن ۴ آمده است:

متن ۴: بیشتر کارهای شخصی‌مان را همین بچه‌های با غیرت ارتشی انجام می‌دادند (همان: ۳۷۵).

بافت به‌طور خاص از دو سو می‌تواند بر معنای کلی متن اثر بگذارد؛ یکی اثرگذاری بر پیش فهم خوانشگر متن یعنی انتظاراتها و پیش‌انگاره‌های اوست، دیگری تداعی و ارتباط یافتن عناصری از بافت متنی با عناصری دیگر از متنی است که خوانش می‌شود (ساسانی، ۱۳۸۹: ۱۱۸). البته باید یادآور شد که بررسی صرف بافت کلامی از منظر زبانشناسی شناختی کاری پیچیده و کم‌ارزش است؛ زیرا در آن صورت باید ارتباط بین سایر عناصر بافتار متن را به کناری نهاد. در معناشناسی برهم‌کنش متن، خواننده، بافت، موقعیت و بافت فرهنگی می‌تواند تولید معنا نماید.

بافت غیر کلامی، ارجاعات زبانی به موضوعات انضمامی و بیرونی است. این ظرفیت ویژه زبان بشر، جا به جایی^۴ نامیده می‌شود و «برای ارجاع به چیزها و اموری است که در زمان و مکان از زمینه بلافصل گفتار خارج شده‌اند، در حالی که بانگ حیوانات و سخن اطفال کوچک مرتبط با شرایط حال حاضر گفتار است.» (فاولر، ۱۳۹۵: ۱۵۸)

حسینی پور در مجموعه خاطرات خود تلاش می‌کند روایتی به دور از پیچیدگی و ابهام ارائه کند. البته سادگی بیان و کاربرد الفاظ در بافت متن به دور از صورت‌های در هم تنیده از ارجاعات بیرونی، رمزها و دال‌ها نیست؛ بنابراین در روایت وی اسامی کسانی مثل «چمران، همت و خرازی» در ارجاعی برون‌متنی رمز مقاومت و ایستادگی هستند:

«آن‌ها [بازجوه‌های عراقی] اطلاعات خوبی از روحیه فرماندهان ایرانی داشتند. به خوبی می‌دانستند فرماندهان سپاه در خط مقدم، کنار نیروهایشان با دشمن می‌جنگند... اینکه آن‌ها این موضوع را می‌دانستند، برایم افتخار و بزرگی می‌آورد. سه فرمانده شهیدمان را اسم برد. شهید همت، شهید خرازی و شهید چمران. از شهید چمران به عنوان فرمانده لشکر جنگ‌های نامنظم نام می‌برد. بازجو آدم زیرک و باهوشی به نظر می‌رسید.» (حسینی پور، ۱۳۹۳: ۱۷۶)

و یا در روایتی دیگر به هنگام بازجویی از راوی می‌پرسند: «چرا نام تیپ‌ها و لشکرهاتونو بر اساس سوره‌های قرآن می‌گذارید؟»

- هر کس خودش بهتر می‌دونه چقدر بر اساس قرآن عمل می‌کنه، ولی قرآن می‌گه به هیچ کشوری حمله نکنید؛ اما اگه بهتون حمله کردند، دفاع کنید! ما هم نام تیپ‌ها و لشکرهامون به نام پیامبران و ائمه اطهار است، هم گردان‌هامون» (همان: ۱۶۶).

در بافت‌های غیر کلامی مجموعه خاطرات پایی که جا ماند؛ دو نوع جهت‌گیری خیر و شر در برابر یکدیگر قرار می‌گیرند. راوی به شکلی نهادینه از وجود تقابل‌های دوگانه خیر و شر به عنوان وجهی اسطوره‌ای سخن می‌راند. این نوع مواجهه، یکی از مرکزی‌ترین موضوعات در کل اثر به شمار می‌رود، «سابقه این نوع نگرش چیز تازه‌ای نیست، بلکه چنین موضوعاتی در داستان‌های کهن، نقش تعیین‌کننده‌ای داشته‌اند.» (عبادیان، ۱۳۸۷: ۱۰۶).

نمونه‌های بافت غیرزبانی جدال خیر و شر را می‌توان در دوران اسارت راوی حتی به صورت طنزهای کلامی نیز مشاهده کرد:

«یکی از افسران عراقی که درجهٔ سرگردی داشت، به سید محمد گیر داده بود که به **امام توهین کند**. او مرتب تکرار می‌کرد: «**گول الموت للخمینی**». سید محمد در جواب افسر گفت: «المور جوسقیل للخمینی» سرگرد عراقی که فکر می‌کرد سید محمد به امام توهین کرده است، چند بار تکرار کرد: «**زین،...؛ خوب...**» به همین دلیل برای سید محمد شربت آورد و برای ما آب. وقتی سید محمد می‌گفت المور، عراقی‌ها فکر می‌کردند می‌گویند الموت.» (همان: ۱۴۶)

نمونه دیگر:

قبل از من یکی از بچه‌های آذربایجان غربی را **کتنک زده بودند**... [بازجو] محل سکونتش را پرسیده بود در جوابش گفته بود: سیدی! **ماکو بازجو عصبانی** شده بود و دوباره او را زده بود.. وقتی باران کابل و باتوم بر سر و صورتش پایین می‌آمد، او مرتب تکرار می‌کرد: **بابا والله** منیم شهریمن آدی ما کیدی بابا! **نه دینن سیزییم**. (همان: ۳۶۲)

راوی در زیر نویس یادآور می‌شود: ماکو عبارتی عربی است که به فارسی یعنی نیست (همان).

در یک سوی این روایت، شر یا تمام ددمنشی و نادانی قرار دارد که بدون فهم مناسبات زبانی و قومیتی تنها به خواست خود فکر می‌کند و سوی دیگر آن خیر قرار دارد که در اقلیت قرار گرفته است؛ اما با طنز و کنایه‌ای که در بافت روایت (متن‌های پی در پی) قرار دارد، شر را رسوا می‌سازد.

۲-۶- تعامل بافت کلان و خرد در اثر

خاطره «در نتیجه یادآوری ارادی شرح حال و حوادث و رویدادهای سپری شده در زمان و مکان معلوم - که به دلیل حضور یا مشاهده و استماع از آنها اطلاع یافته است - پدید می‌آید و در آن چگونگی وقوع حوادث و رویدادها منعکس شده است. (کمری، ۱۳۸۱: ۵۷) در این تعریف بر یادآوری ارادی، در زمان و مکان معلوم به دلیل حضور و مشاهده تأکید شده است. راوی بر اثر تداعی یا ارجاع چگونگی وقایع در گذشته ناگزیر است به عوامل پیرامونی اشاره

کند که از نظر زمان و مکان فراگیر و دورتر است. این عوامل در اطراف هر ارتباطی قرار می‌گیرد و راوی به دلیل حضور در موقعیت از کنش‌های تعاملی آن بهره می‌گیرد. وضعیتی که برای هر کسی می‌تواند اتفاق بیفتد. این شیوه روایت بافت را به واقعیت نزدیک می‌کند. در خاطره‌نویسی چنین رفت و برگشتی بین خرده روایت و کلان روایت به چشم می‌خورد و نویسنده در ادامه خرده روایت خود روایتی کلان را بیان می‌کند. واکنش شنونده از خرده روایت گوینده ناشی از فهم مناسبات اجتماعی و دانشی است. در این صورت است که یک کنش در جایگاه خرده روایت در موقعیتی خاص به کلان روایت تعبیر می‌شود:

«هرگاه دوستانم شهید می‌شدند، نسبت به آن‌ها حس خوبی داشتم. برای اولین بار وقتی چند نفر از دوستانم از جمله کاووس محمودی در عملیات نصر چهار در کردستان به اسارت عراقی‌ها، درآمدند نسبت به آن‌ها حس بدی داشتم و با خودم می‌گفتم: «آن‌ها باید تا دم مرگ می‌جنگیدند و اسیر نمی‌شدند» اسیر که شدم با خودم گفتم: «حتماً دیگران هم همین حس را نسبت به من دارند!» هنوز دست‌هایم بالا بود که نظامی عراقی لوله اسلحه‌اش را به طرفم نشانه رفت، با اشاره دستش و کلماتی که تکرار کرد، سعی داشت به من بفهماند بلند شوم و به طرفش بروم» (همان: ۷۱-۷۰). در نمودار زیر کنش‌های تعاملی بین خرده روایت و کلان روایت نشان داده می‌شود:

خرده روایت	کلان روایت
از شهادت حس خوبی داشتم.	شهادت در فرهنگ ما افتخار است.
از اسارت حس بدی داشتم.	اسارت در مکتب ما ننگ است.
باید تا دم مرگ می‌جنگیدند.	به پیروی از امام حسین (ع) باید تا دم مرگ جنگید.
دوستانم نباید اسیر می‌شدند.	امام حسین (ع) اسارت را نپذیرفت.

بافت کلان در برگیرنده عوامل پیرامونی دورتر شامل مسائل فرهنگی و اجتماعی است که در اطراف هر ارتباطی قرار دارند. به عنوان مثال کاری که در فرهنگ یک سرباز نشانه افتخار و پیروزی است، در فرهنگ سرباز دیگر، نشانه قساوت است؛ به عبارتی حسب تفاوت فرهنگی بین سرباز عراقی و راوی، درک عمل هر یک از آنان متضمن عوامل پیرامونی است. راوی با کنار هم قرار دادن خرده روایت‌ها تلاش می‌کند عوامل پیرامونی کنش سرباز

عراقی را توصیف نماید: «خشاب کامل را روی سروصورت شهیدی که چند لحظه قبل پول‌ها و عکس زن و بچه‌اش را در آورده بود، خالی کرد.» (همان: ۷۲) و یا در صحنه دیگری می‌نویسد:

[سرباز عراقی] «از من که دور شد کنار جنازه از پشت به زمین افتاده‌ای ایستاد و یک‌دفعه چوب پرچم عراق را به پایین جناق سینه شهید کوبید. طوری که چوب پرچم درون شکم شهید فرو رفت.... هیچ صحنه‌ای به اندازه نصب پرچم عراق روی شکم این شهید زجرم نمی‌داد.» (همان)

در بافت لفظی، گستره واژگان راوی نقشی اساسی دارد؛ زیرا از طریق ساختارهای صورتی-اش جهان را می‌شناسد (میلنر، براویت، ۱۳۸۵: ۱۵۳)، اما در بافت کلان مسائلی مثل وضعیت اجتماعی، روانی و .. نقش دارند. در این نوع روایت‌ها مفاهیمی اعتقادی برای برهم کنش معنا از سوی گوینده طرح می‌شود. راوی برای نشان دادن برهم کنش معنا از کنش‌های تعاملی بین خرده روایت و کلان روایت استفاده می‌کند:

«اسیر قومی بودم که به امام حسین (ع) و یارانش رحم نکردند؛ خانواده پیامبر را به اسارت بردند و چه ظلم‌ها که نکردند. آسمان و زمین را غم‌آلود می‌دیدم. جاده‌ای که وجب به وجبش یاد و خاطره دلاورمردان تپ ۴۸ فتح را زنده می‌کرد، اینک زیر چکمه‌های بعثی‌ها قرار گرفته بود.» (حسینی‌پور، ۱۳۹۳: ۷۴-۷۳)

راوی در بخش دیگری از روایت خود با سازماندهی و طبقه‌بندی اطلاعات زبان در قالب خرده روایت، امر شخصی واقع شده را به کلان روایت عاشورا گره می‌زند:

«به جز دو ماشین توپوتا لند کرووز و یک دستگاہ تانک، عراقی‌ها ماشین دیگری در جاده خندق نداشتند. ماشین‌ها متعلق به ما بود. به خاطر بریدگی جلوی پد بیت‌اللهی عراقی‌ها نمی‌توانستند خودروهایشان را وارد جاده کنند. دردآورترین صحنه زمانی بود که عراقی‌ها با ماشین‌های خودمان جنازه‌ها را زیر می‌گرفتند. با دیدن این صحنه آنچه از عاشورا در روضه‌ها

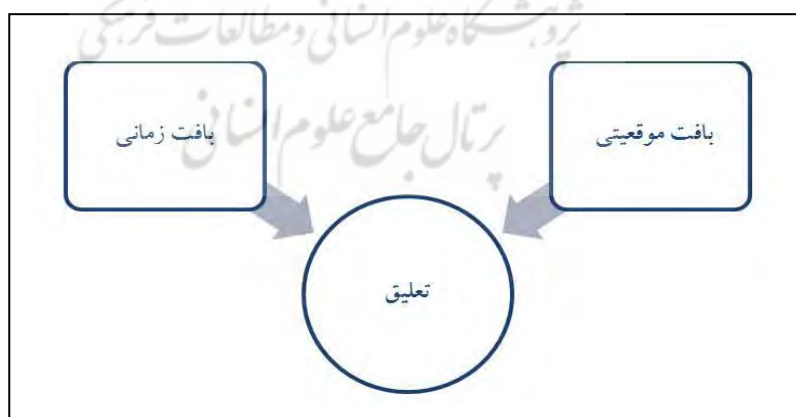
شنیده بودم، برایم مجسم می‌شد. در عاشورا یزیدیان با اسب بر جنازه‌ها تاختند و اینجا بعثی‌ها با تانک تی ۷۲ روسی.» (همان: ۸۵)

در پیوند خرده روایت‌ها با کلان روایت از نشانه‌ها هم کمک گرفته می‌شود. این پیوند نشان می‌دهد که زبان را نباید صرفاً به عنوان ابزاری برای ارتباط و بیان عقاید دانست؛ بلکه زبان شکل دهنده عقاید و ترسیم کننده درک ما از جهان است. (ر.ک، پالمر، ۱۳۸۰: ۱۰۰) در فرهنگ اسلامی حبیب‌بن مظاهر نشانه شجاعت، وفاداری و پایداری است؛ بنابراین، تشبیه هم‌زمان به این فرد روایت حسینی‌پور را در پیوند با روایتی کلان قرار می‌دهد:

«وقتی مهمات بچه‌ها تمام شد و دست‌هایشان را بالا بردند، «علی خجری» حاضر نشد اسیر شود، رفت بالای نوک دژ، کنار جنازه سوخته جان محمد و ابراهیم و گفت: «خون من که از خون جان محمد و ابراهیم رنگین تر نیست، من عمر خودمو کردم و تو این آخر عمری تن به اسارت نمی‌دم». ... چهار، پنج عراقی پیرترین بسیجی پد خندق را به رگبار بستند. بیش از ده‌ها گلوله بر سینه و بدن این حبیب‌بن مظاهر جای گرفت. جنازه این پیرمرد نحیف و دوست‌داشتنی کنار جنازه سوخته جان محمد و ابراهیم به زمین افتاد.» (همان: ۱۲۴-۱۲۳)

۲-۷- بافت موقعیتی

توصیف دقیق مکان و وقوع حادثه در خاطره‌نویسی نقشی اساسی دارد. از این منظر «خاطره موقعیت دوم در لحظه حاضر است.» (انوشه، ۱۳۷۶: ۱۴۷) که در آن راوی برای بیان بافت موقعیتی و ایجاد معنای کارساز از تصویرسازی بهره می‌گیرد؛ به گونه‌ای که با موقعیت مکانی و موقعیت زمانی و گره خوردن این دو موقعیت تعلیق در متن پدید می‌آید:

نمونه گره خوردن موقعیت زمانی و مکانی در زیر آمده است:

«سرم گیج می‌رفت. ضعف شدیدی داشتم. یکی از آن‌ها که جثه لاغر و قد نسبتاً کوتاهی داشت، گلنگدن کشید و در حالی که به طرفم نشانه رفته بود، گفت: «آفتلک؟ بکشم؟» (حسینی پور، ۱۳۹۱: ۶۸)

۲-۲-۲- گروه خوردن موقعیت مکانی، زمانی و بافت لفظی برای تعلیق

در پاره‌ای از توصیفات بین موقعیت مکانی و زمانی ایجاد شده و مفاهیم کنایی در بافت لفظی مورد نظر راوی ارتباط ایجاد می‌شود. قصد راوی صرفاً بیان موقعیت مکانی حادثه نیست، بلکه از خلال توصیف مکان، احساسات خود را نیز بیان می‌کند:

ترجیح دادم نگاهم به طرف نیزاهای جزیره باشد تا چشمم به صورتشان نیفتد ... (همان) در بافت لفظی می‌توان از موقعیت بهره گرفت و با مفهوم‌سازی چیزی فراتر از تصویر را نشان داد. در عبارت زیر موقعیت مکانی، زمانی در خدمت بافت لفظی و کنایی کمک یک افسر عراقی به اسرا نشان داده می‌شود:

یک‌ساعتی به غروب مانده بود. افسر عینکی که لباس پلنگی به تن داشت در جمع مان حاضر شد... او وقتی اطرافش را پایید چند بار تکرار کرد: صوره الخمینی تحت التراب (عکس خمینی را زیر خاک کنید) سعی می‌کرد هر جور شده حرف‌هایش را به ما بفهماند. (همان: ۱۳۴)

این تصویر همان بافت موقعیتی و زمانی پیشین را نشان می‌دهد. انتظار خواننده و حتی راوی با احتساب زمان وقوع حادثه این است که از افسر عراقی توهین و ناسزا بشنود؛ بنابراین فکر می‌کند او به امام ناسزا می‌گوید:

«فکر می‌کردم می‌گوید: خمینی را زیر خاک کنید! وقتی دیگر نظامیان به او نزدیک می‌شدند آن‌ها را پی‌کاری می‌فرستاد.» (همان)

راوی متوجه پیام مثبت افسر عراقی نیست. بافت لفظی و کنایی در موقعیت پدید آمده در همکنشی یکدیگر خواننده را در تعلیق قرار می‌دهد:

«وقتی نظامیان رفتند، گفت: «انا شیعه، انا نیست بعثی!» بعد نگاهی به دور و برش انداخت و گفت: «والله العظیم خمینی زین.» (به خدا قسم خمینی خوبه) (همان).

حسینی پور با طرح موقعیت زمانی و مکانی، ضمن ایجاد تعلیق در بافت لفظی و کنایی با مفهوم سازی به فهم معنا کمک می کند:

«این که می دیدم بین افسران عراقی کسانی پیدا می شوند که نسبت به امام ابراز محبت می کنند برایم شیرین بود و به ابهت امام در آن سوی مرزها، در کشور دشمن، بیشتر پی می بردم.» (همان: ۱۳۵)

حسینی پور با برجسته سازی بافت موقعیت در صدد ایجاد معانی مختلف از آن است. وی در بخشی از روایت اسارت خود به طور مستقیم به مخاطب نمی گوید که از مرگ واهمه نداشته است، این را دشمنان او هم می دانستند؛ بنابراین با استفاده از موقعیت سخن خویش را در مفهومی تعاملی روایت می کند. در کی - به احتمال - دو سویه از خود و دشمن:

«سرگرد دستور می داد جیب هایم را تفتیش کنند ... ساعت مچی ام توجه یکی از نظامیان را جلب کرد. برای این که ساعتم را درآورد باید دستم را باز می کرد. سیم تلفن صحرائی را از دستم باز کرد... با اشاره دستم بهش فهماندم درش می آرم و می دم بهت! دستش به طرفم دراز بود تا ساعتم را بگیرد، ساعتم را که در آوردم، انداختمش توی آب! عاقبت این کار را می دانستم.» (همان: ۷۰)

و یا در صحنه ای دیگر:

«آرنجم از ضربه پوتین یکی از عراقی ها بدجوری درد می کرد. یکی شان به طرفم اسلحه کشید... چشمانم را به انتظار تیر خلاص او بستم و شهادتین را گفتم. فکر می کنم متوجه شده بود که از مرگ نمی ترسم.» (همان: ۷۶)

حسینی پور در خاطرات خود دو بخش کاملاً مجزا را در دو بافت مشخص نشان می دهد. در فصل اول از حضور خود پیش از اسارت در جزیره مجنون - جاده خندق سخن می گوید. در بخش دوم (صفحه ۶۵ به بعد) که بیشترین حجم کتاب را در بر گرفته، به خاطرات دوره اسارت می پردازد. خواننده با مطالعه بخش اول که خاطرات دو روز از جنگاوری او و همزمانش در پد (خاکریز) خندق است، به عناصری چون همدلی، اخلاص، شجاعت، نماز اول وقت، عشق به شهادت و... اشاره می کند. با تغییر بافت موقعیت و بافت زمان راوی وضعیت غریبی را ترسیم می کند که دیگران (سربازان عراقی) در ایجاد موقعیت به عنوان

بازیگران اصلی هستند. به عبارتی، بافت متن توسط آنان خلق می‌شود و راوی نویسنده (منعکس کننده) آن است. حسینی پور در مواجهه با بخش اول خاطره «حضور معنادار خود را موقوف به انتخاب می‌داند.» (علایی، ۱۳۸۵: ۱۳۲) علت اصلی چنین ارجاعاتی به دلیل تعامل همپوشانی، همزمانی و سیال بودن «گستره مفاهیم و دلالت‌هایی است که در بطن خاطره وجود دارد.» (کمری، ۱۳۸۳: ۳۹) بنابراین، معنایی که راوی از رفتار نیروهای عراقی ثبت می‌کند، در بافت موقعیتی و زمانی جدید حاوی انتخاب‌های برون‌متنی و در ژرف ساخت فرهنگی و اجتماعی محل اسارت است؛ به عبارتی، روایت او از نقش عاملی به نقش مفعولی (شاهد و ناظر) نزول می‌کند. او ترسیم کننده بافت‌های خرد و کلانی است که به وسیله سربازان عراقی رقم می‌خورد:

«... چنان نگاهش به صورتم دوخته بود انگار هیچ وقت ایرانی ندیده بود. سرگرد سلاح کمری‌اش را روی شقیقه‌ام گذاشت و گفت: اجم گله الموت للخمینی (گوسفند بی شاخ! بگو مرگ بر خمینی) تصورم این بود مثل دیگر نظامیان می‌خواهد مرا بترساند. از حالاتش پیدا بود از ایرانی‌ها خیلی تنفر دارد. عصبی بود.» (حسینی پور، ۱۳۹۳: ۷۶) راوی با نقل عبارت‌های عربی و قساوت سربازان بعثی نوعی قاب بیرونی پیرامون متن روایی خود ایجاد می‌کند تا بر اثر تداعی‌های ایجاد شده تصویری دقیق از شرایط حضور او در موقعیت و زمان خاص ارائه شود. وی برای انتقال مناسب معنای متن، در جای جای روایت خود با آوردن عبارت‌های عربی خواننده را به بافت موقعیتی می‌کشاند:

«عبدالجبار گفت: لطیف! هذا شعر فی المعركة (لطیف این شعر جنگه) لطیف کتمان می‌کرد و عبدالجبار می‌گفت: هذا شعر الحماسی (این شعر حماسیه) (همان: ۲۹۸)

این روش ضمن ایجاد فضا (اتمسفر) روایت بر این نکته نیز تأکید دارد که زبان را صرفاً نباید به عنوان وسیله‌ای ارتباطی دانست که از منظر صورت (فرم) مورد توجه است؛ بلکه در نقل این عبارت‌ها، آرا و افکار گوینده را نیز می‌توان دریافت کرد؛ بنابراین، بافت و ساخت زبان در تولید اندیشه در آن زبان و زبانی که در تعامل با آن است نقش دارد.

با مطالعه بافت مجموعه خاطره «پایی که جا ماند» مشخص شد که مطالعه معنی در متن با شناخت کیفیت عناصر تشکیل دهنده متن ارتباط دارد. این ارتباط راهی مناسب برای درک بهتر ظرفیت‌های ادبی یک اثر است. با مشخص شدن بافت کلامی و غیر کلامی مجموعه یادشده، چگونگی تولید و بازتولید معنا در دو بخش دوران جنگاوری و دوران اسارت نشان داده شد. حسینی‌پور عناصر درهم تنیده بافت را در تعامل با یکدیگر به نهایی از تعلیق معنا در زمان تولید اثر رسانده است. نویسنده در این اثر با استفاده از خلاقیت زبانی خود ضمن کاربرد بافت‌های کلامی به خوبی از بافت‌های غیر کلامی نیز در موقعیت مناسب بهره گرفته است. وی با ایجاد حال و هوا که از بافت کلامی و غیر کلامی اثر پدید آمده است، نوعی قاب‌بندی پدید آورد تا خواننده همراه او در موقعیت روایت قرار بگیرد و از این طریق درک معنا برای او دقیق‌تر باشد.

حسینی‌پور با به کارگیری بافت فرهنگی و بافت موقعیت، عناصر انضمامی خارج از متن را در روایت خود مورد توجه قرار داده است. این شیوه باعث می‌شود تا بافت کلامی در ارتباط و همنشینی با عناصر پیش و پس خود، درکی تازه از جهان پیرامونی جبهه و راوی در دوران اسارت را نشان دهد. وی در پاره‌ای موارد با بهره‌گیری از دانش زبانی به جابجایی بعضی عناصر دستوری بر خلاف قواعد زبانی می‌پردازد تا به برجستگی بیشتر بخش معینی از متن کمک کند. بخشی از ارجاعات زبانی و بیرونی این اثر شامل رمزها و دال‌هایی از موضوعات انضمامی است و به اموری ارجاع می‌دهد که در زمان و مکان از زمینه بلافصل گفتار خارج شده‌اند. یکی از مرکزی‌ترین موضوعات انضمامی در بافت‌های غیر کلامی این اثر در تقابل‌های دوگانه خیر و شر نمود می‌یابد. در پاره‌ای موارد این تقابل به صورت طنزهای کلامی و در برخی دیگر در وجهی اسطوره‌ای نمود یافته است. راوی با رفت و برگشت بین خرده روایت نشان‌دار در بستر فرهنگی اجتماعی، همچنین تبیین موقعیت و کنش‌های تعاملی خود با آن، وضعیتی پدید می‌آورد که روایت را به واقعیت نزدیک می‌کند.

یادداشت

1-Context and Contextualization

- ۲- بسیاری گمان می‌کنند توجه به بافت با هدف کنار نهادن جریان هنر برای هنر بوده است؛ در حالی که هدف اصلی آن توجه به دنیای پیرامون خودمان است. (قاسم نژاد، ۱۳۷۶:۱۹۲)
- ۳- این کتاب در انتشارات سوره مهر به عنوان کتاب نقره‌ای معرفی شده است. در زمان نگارش این پژوهش چاپ پنجاه و چهارم آن روانه بازار شده است.
- ۴- بافت کلامی را به بافت زبانی نیز ترجمه کرده‌اند.

۵-displacement

فهرست منابع

۱. انوشه، حسن. (۱۳۸۱). **فرهنگنامه ادبی**، (به سرپرستی). تهران: سازمان انتشارات وزارت ارشاد.
۲. برتنس، یوهان. (۱۳۸۷). **مبانی نظریه ادبی**. ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی، تهران: ماهی.
۳. پالمر فرانک. (۱۳۸۱). **نگاهی تازه به معناشناسی**. ترجمه کوروش صفوی. تهران: نشر مرکز.
۴. حسینی‌پور، سید ناصر. (۱۳۹۳). **پایی که جا ماند**. یادداشت‌های روزانه سید ناصر حسینی‌پور از زندان‌های مخفی عراق، چاپ چهل و هفتم، تهران: سوره مهر.
۵. داد، سیما. (۱۳۹۲). **فرهنگ اصطلاحات ادبی**. چاپ ششم، تهران: مروارید.
۶. زیرک، محجوب. (۱۳۹۰). **رویکرد معناشناسی گفتمانی به مکالمه‌های بی‌سیم در عملیات رمضان**. در مجموعه مقالات نام‌آورد، به کوشش علیرضا کمری، تهران: سوره مهر.
۷. ساسانی، فرهاد. (۱۳۸۷). **خاطره و گفتمان جنگ**، تهران: سوره مهر.
۸. ساسانی، فرهاد. (۱۳۸۹). **تأثیر بافت متنی بر معنای متن**. دو فصلنامه زبان‌پژوهی دانشگاه الزهراء، سال دوم شماره سوم، پاییز و زمستان، صص ۱۲۴-۱۰۹.
۹. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۱). **بیان و معانی**. تهران: فردوس.
۱۰. صفوی، کورش. (۱۳۷۹). **درآمدی بر معناشناسی**. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی.
۱۱. صفوی، کورش. (۱۳۹۳). **آشنایی با نشانه‌شناسی ادبیات**: تهران: علمی.

۱۲. عبادیان، محمود. (۱۳۸۷). **بررسی عناصر داستان ایرانی**. به کوشش حسین حداد. تهران: سوره مهر.
۱۳. علایی، مشیت. (۱۳۸۵). **صداهای پرشورتر**، نقد و تحلیل شعر. تهران: اختران.
۱۴. فاولر، راجر. (۱۳۹۵). **سبک و زبان در نقد ادبی**، ترجمه مریم مشرف. تهران: نشر سخن.
۱۵. قاسم نژاد، علی. (۱۳۷۶). **ادبیات داستانی**، دانشنامه ادب فارسی. به سرپرستی حسن انوشه. تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
۱۶. کمری، علیرضا. (۱۳۸۳). **با یاد خاطره درآمدی بر خاطره‌نویسی و خاطره نگاشته‌های پارسی در تاریخ ایران**، جلد اول، تهران: سوره مهر.
۱۷. کمری، علیرضا. (۱۳۹۰). **نام‌آورد**، بیست مقاله و گفتاور در باره مطالعات نشانه شناختی جنگ/دفاع مقدس. تهران: سوره مهر.
۱۸. مدرسی، فاطمه. (۱۳۹۰). **فرهنگ توصیفی نقد و نظریه‌های ادبی**. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۹. مهاجر، مهران و محمد نبوی. (۱۳۷۶). **به سوی زبان شناسی شعر**، ره یافتی نقشگرا. تهران: نشر مرکز.
۲۰. میلنر، آندرو و جف براویت. (۱۳۸۵). **درآمدی بر نظریه های فرهنگی**. ترجمه جمال محمدی. تهران: ققنوس.
۲۱. الهیان، لیلا. (۱۳۹۱). **بررسی اهمیت بافت در پژوهش‌های ادبی**. فصلنامه پژوهش‌های ادبی، سال نهم، شماره ۳۶-۳۷، صص ۳۵-۴۹.
۲۲. ولک، رنه. (۱۳۸۳). **تاریخ نقد جدید**، جلد پنجم، ترجمه سعید ارباب شیرانی. تهران: نیلوفر.
۲۳. یول، جورج. (۱۳۹۵). **کاربرد شناسی زبان**، ترجمه محمد عموزاده و منوچهر توانگر. تهران: سمت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی